

Salih Fočo

---

## UVODNA RIJEČ

*Pregled*, časopis za društvena pitanja ponovo je pred naučnom i stručnom javnošću. Njegova pojava je svakako veliki događaj za Univerzitet, ali i za javnost u *Pregledu* će autori iznositi svoje misli i ideje o složenim društvenim pitanjima i fenomenima sa kojima se danas suočavamo. *Pregled* simbolizira povijest Bosne i Hercegovine. Više je puta pokretan i gašen. Uzdizao se iz zaborava i zadobijao iznova afirmaciju i postajao nezaobilazan kreator ideja. Burna bosanska povijest je pratila stanje njenog duha, ideje i časopisi su pratili tok događanja. Sve što se zbilo u prošlosti u vizuri budućnosti nije moralo biti. Povijest se iz sadašnjosti ne može popravljati, ali su svakako drugačija gledišta na prošla zbivanja iz drugih i drugačijih vizura. Mnogo što je upitno; nekad je bilo dominantno ili vladajuće gledište. Nove situacije, vrijeme i iskustvo povijesti vode nas ka stalnom preispitivanju onog što smo imali kao i kroz koje faze društvenog razvoja prolazi jedno složeno i višedimenzionalno društvo kao što je naše. Mnogo je danas otvorenih pitanja, mnogo je nejasnih stanja i situacija, povijest je nešto bljeđa, bez zanosa ideja velikih projekata koje su nosile polet dvadesetog stoljeća. Iz vizure dvadeset i prvog stoljeća dvadeseto stoljeće je nosilo revolucionarne ideje integracije, socijalnu pravdu, a zapravo kretanje je bilo u usponima i padovima u idejama neostvarenim i iskrivljenim u nestanku i kraju zanosa i okretanju ka tradicionalnom i već poznatom, ali na svjetskoj sceni afirmiranom i snažnijem društvenom poretku. Dvadeseto stoljeće je obilovalo ratovima i revolucijama, porecima i sistemima koji su bili globalnog i svjetskog karaktera. U njemu su se zbila dva velika svjetska rata dvije velike revolucije (Oktobarska i Kineska), nastala su dva velika vojna bloka, srušen je Berlinski zid i nestao socijalizam kao poredak i sistem koji je egzistirao skoro sedamdeset i pet godina i koji je građen za vječnost. Ne pominjem mnogobrojne lokalne ratove i krize koji su, rekli bismo, prirodni pratilac društvenih stanja i snaga koje generiraju bitne društvene odnose na lokal-

noj ili međunarodnoj sceni. Na našim prostorima je dvadeseto stoljeće započelo u ideji integracije slavenskih zemalja i prostora koji su inklinirali teritorijalnoj, kulturnoj i jezičkoj srodnosti. Taj prostor je integriran u jugoslavensku zajednicu sa različitim nazivima i modalitetima i porecima sistema i tipovima vlasti. Kraj dvadesetog stoljeća dočekan je sa dezintegracijom i procesom osamostaljivanja pojedinih dijelova u samostalne i autonomne države sa atributom i subjektivitetom koji imaju moderno uređene i afirmirane evropske zemlje. U uvjetima nastanka i afirmacije ideje samostalnosti u odnosu na austrougarsku upravu i Otomansko carstvo nastaje i časopis *Pregled*. Njegov prvi broj pojavljuje se početkom 1910. godine. Časopis nastaje kao prethodnica visokoškolskih institucija na našim prostorima. Namijenjen je popularizaciji naučne i socijalne misli. To je prva samostalna naučna publikacija pokrenuta od jedne grupe uglednih intelektualaca “*sa željom i riješenošću da politički i kulturni život Bosne i Hercegovine probude i usmjere savremenim i modernim tokovima demokratskih shvatanja*”<sup>1</sup> Njegov prvi urednik bio je istaknuti naučni radnik dr. Jefto Dedijer. Zbog istine i povijesne činjenice treba konstatirati da su *Pregled* pokrenuli i u njegovoj prvoj fazi izlaženja dominantnu ulogu imali srpski intelektualni slojevi te da je bio namijenjen srpskoj javnosti. To ne treba ni da čudi s obzirom na povijesne uvjete i nacionalne konflikte koji su dominirali u tom periodu. U pomenutom vremenskom razdoblju i poziciji Bosne i Hercegovine osjećala se podvojenost građanskih stranaka nacionalnim konceptima dok su religijske netrpeljivosti bile veoma izražene i dominantno postale vladajuće ideje identifikacije i nacionalne homogenizacije. U složenim društvenim uvjetima pokreće se časopis *Pregled* i njegovi nominalni osnivači koncipiraju njegovu sadržinu koja se ogleda u širokim kulturnim i naučnim vidicima problematizirajući teme iz područja sociologije, ekonomije, politike, prava, književnosti, kulture, povijesti. U njemu su mogli naći mjesta samo dokumentirani radovi na naučnom nivou. Prvi broj *Pregleda* to najilustrativnije potvrđuje. Njegov sadržaj bio je podijeljen na: originalne radove, prijevode, privredni pregled, politički pregled, ocjene i prikaze, te bilješke iz prirodnih nauka, kulturne povijesti, politike, statistike. Ono što je bitno obilježavalo *Pregled* u odnosu na druge časopise tog vremena jeste tolerancija i suzdržavanje od napada na druge nacije i religije, kao i na njihova politička stajališta.

---

1 Bibliografija *Pregleda* 1910-1912; 1927-1941, Sarajevo, 1967., str. 5. (Uvodne napomene)

U kratkom razdoblju izlaženja *Pregled* postaje časopis širokih kulturnih vidika, širi političke ideje suprotne austrougarskoj nacionalnoj orijentaciji i doprinosi angažiranju naprednih ideja ka samostalnosti bosanske državnosti i njenog autohtonstva. Njegovi saradnici su imali jasne poglede o nacionalnoj i kulturnoj autonomnosti, validnosti politike i stupnju slobode. Upravo zato jedan broj saradnika svoje priloge je objavljivao anonimno ili pod pseudonimom. U svojoj prvoj fazi izlaženja časopis je bio društvena, politička i kulturna revija koja je imala za cilj afirmaciju Bosne i Hercegovine i njenu samostalnost u odnosu na austrougarsku dominaciju. Osnovni cilj njenog uredništva bio je da širi zanimanje za naučna i društvena pitanja u BiH, jer nedostatak “naučnog ispitivanja naše otadžbine, koja bi dobrim dijelom, spadala u zadatak države, moramo mi početi privatnom inicijativom” kaže se u uvodniku prvog broja. Od samog osnutka časopis je bio otvoren za sve nacionalne grupe i ideje različite političke orijentacije. Nakon odlaska Dedijera na Beogradski univerzitet uredništvo *Pregleda* preuzima Risto-Rinda Radulović 1911. godine, dakle do njegovog gašenja 1912. godine. Osnovna orijentacija časopisa je bio oslonac na domaće snage i intelektualne potencijale. Osnovna orijentacija iznesena u prvom broju zadržana je i u svim narednim brojevima *Pregleda* sve do njegovog gašenja, iz nerazjašnjenih razloga, 1912. godine.

U periodu između dva svjetska rata dolazi do obnavljanja i ponovnog pokretanja časopisa *Pregled* koji se u svom sadržajnom konceptu orijentira na politički i kulturni život. Taj period bio je mnogo sadržajniji i duži (izlazio je od 1927. do 1941. godine). U pokretanju časopisa učestvuje jedan broj autora iz prvog perioda, a osvježen je sa novim intelektualcima i kulturnim stvarocima. Za razliku od ranije, postaje nedjeljni časopis velikog formata ali sa osnovnom orijentacijom u sadržajnom smislu. Njegov urednik je bio Gojko Krulj, a zatim Jovan Kršić. U koncepcijskom smislu krajem dvadesetih godina časopis postaje više naklonjen književnim i umjetničkim priložima a manje političkim i socijalnim studijama i raspravama. Prema dosadašnjim povijesnim spoznajama *Pregled* postaje izuzetno afirmisan časopis na jugoslavenskim prostorima i privlačan za suradnike iz različitih krajeva tadašnje zemlje. U koncepcijskom smislu nije robovao klišeima i ograničenjima kojih je bilo na pretek. Prati složenost političkih prilika i događaja koji su bili u zemlji ali i šire. Postaje praktično jugoslavenska revija slobodne i progresivne misli u kojoj se iznose slobodne kritike, vode oštre polemike. “Zbog takvog svog karaktera “*Pregled*” je bio uvijek pod budnim okom cenzure, o čemu svjedoče mnoge

*bjeline na njihovim stranicama, savremen i aktuelan.”*<sup>1</sup> *Pregled* je kao ogledalo hvatao cjelokupni život u doba velikih političkih, privrednih i intelektualnih previranja i kolebanja, i ukazivao na progresivne snage. Časopis izlazi sve do 1941. godine do početka Drugog svjetskog rata kada ponovo prestaje izlaziti.

Treće razdoblje izlaženja *Pregleda* počinje već 1946. godine, dakle godinu dana poslije oslobođenja. Pokreće ga nekadašnji urednik Todor Kruševac i književnici Skender Kulenović i Nika Miličević. Uredništvo je sa zanosom počelo da dalje razvija slobodnu i kritičku misao. *Pregled* je u novoj koncepciji zamišljen kao opća revija, jer to najbolje odgovara potrebama vremena. I kao opća revija on nastoji mnogobrojna pitanja društva problematizirati i kritički se odnositi prema stanju i odnosima u mnogobrojnim društvenim oblastima. Već od 1948. godine *Pregled* prestaje biti časopis općeg tipa i oblikuje se u časopis za društvena pitanja u najopćenitijem smislu, otvoren za naučne i publicističke radove koji tretiraju društvene probleme. U 1948.-49. godini glavni i odgovorni urednik bio je profesor Drago Krndija. Krajem 1949. godine *Pregled* prestaje da izlazi uz obrazloženje da je problematika koju je on do tada tretirao obuhvaćena novim časopisima, izuzev pitanja iz ekonomskog života, ali pošto će uskoro biti formiran Ekonomski institut, redakcija smatra da će taj institut svojim publikacijama tretirati privredne probleme.

Četvrta faza njegovog hoda započinje 1953. godine kada se ponovo pojavljuje pod uredništvom Hasana Brkića, Mladena Čaldarevića, Blaže Đuričića a od 1964. do 1968. godine pod uredništvom Envera Redžića. Kao i danas, i tom periodu u redakcijskoj riječi obrazlaže se potreba ponovnog izlaženja časopisa *Pregled*, koji je prestao da izlazi 1949. godine bez opravdanog razloga. U toj riječi se iskazuje “*da će se časopis posebno baviti privrednim pitanjima, naročito Bosne i Hercegovine, u kojoj brzi proces industrijalizacije traži temeljitije izučavanje pojedinih pitanja, jer od njegovog uspješnog rješavanja u mnogome zavisi dalji razvitak naše republike, nego i privrede cijele naše zemlje ... U program časopisa dolazi i kritičko obrađivanje važnijih pitanja iz istorije i novije istorije Bosne i Hercegovine u nastojanju da se pomoću istorijsko-materijalističkog metoda bolje osvijetle značajni događaji i da se otklone razni idealistički pogledi i mistifikacije koje otežavaju pravilno razumijevanje naše prošlosti, ispunjene vjekovnom borbom naših naroda za svoje održanje i*

---

1 Bilten Univerziteta u Sarajevu, februar, 1990. godine str. 65. Vidjeti i Redakcijski osvrt, *Pregled* br. 2. 1970. godine.

*slobodan razvitak*”<sup>1</sup>. I dalje: “Prije svega, *Pregled* će nastojati da postavlja probleme naučno, podstičući naprednu misao u njenoj borbi protiv buržoaske reakcije i suvremenog revizionizma marksističke orijentacije. Naročito će se obratiti pažnja smjelijem zahvatanju i tretiranju novih pojava koje donose savremni razvitak kod nas i u svijetu”. Konceptija *Pregleda* je u suštini nastavak ranijeg predratnog *Pregleda* kada je uspio okupiti izvjestan broj uglednih naprednih javnih radnika i kada je omogućio probijanje napredne društvene misli u naš javni život. U konceptijskom smislu *Pregled* u tom, nastoji obezbijediti veću samostalnost u tretiranju otvorenih pitanja nego što je to bilo u periodu 1946-49. Časopis nije više opšta revija već se specijalizira i ograničava na probleme ekonomije, politike, društveno-naučne i općekulturne probleme. U toj fazi izlaženja časopis je zadobio veliki ugled i rasprostranjenost na čitav prostor Jugoslavije. Bio je veoma samostalan, originalan i veoma kritičan prema procesima i odnosima u sferi ekonomije, prava politike filozofije i književnosti. *Pregled* je imao prestižan ugled u naučnoj javnosti.

Nakon burnih procesa koji su na sceni krajem šezdesetih godina i kada studenti postaju glavna snaga procesa promjena, časopis *Pregled* ima značajnu ulogu u oblikovanju ideja i kritici aktuelnog stanja. Na časopis političke vladajuće elite ne gledaju sa velikom blagonaklonošću i pokušavaju ga ograničiti na spekulativne i teorijske rasprave i staviti ga u funkciju vladajuće i dominantne političke ideje. Kritičnost i otpor univerzitetske inteligencije završava se tako što časopis *Pregled* preuzimaju i smještaju na Univerzitet u Sarajevu gdje mu pokušavaju dati okrilje univerzitetske i akademske autonomnosti. Od početka 1967. godine časopis *Pregled* postaje časopis za društvena pitanja, njegovo izdavanje preuzima Sarajevski univerzitet i smješta redakciju u svoje prostore. Prvu redakciju, koju imenuje Univerzitet u Sarajevu, predvodi Besim Ibrahimpašić. U uvodniku prvog broja, koji on uređuje, obrazlaže detaljno konceptiju časopisa. Po njegovim riječima “Redakcija nastavlja rad na konceptijama koje su u ranijem vremenu već verifikovane i kojima bi, po našem dubokom uvjerenju, trebalo produžiti vijek, ali tako da ih obogatimo onim sadržajima koji čine bit istorijskog vremena kome idemo u susret; da ih osmislimo jednim kritičkim senzibilitetom i uopšte prijemčivošću za sve ono što budemo smatrali da se mora reći, raspraviti i prosuditi, krećući se pri tome po horizontu progresivnih stremljenja naše bosansko-hercegovačke, jugoslavenske, evropske i svjetske kulturno-istorijske tradicije i

---

1 *Pregled* br. 2. 1970. godine, Redakcijski osvrt

situacije. Njegovanje takvog kritičkog govora, težnje jednom takvom univerzalizmu socijalističkog tipa, sa naglašenom humanističkom rezonancijom, jeste, uvjereni smo, ono na što nas obavezuje djelatnost svih dosadašnjih redakcija našeg časopisa, počev od one s Jovanom Kršićem, pa do ove koju, eto, u ovom času imamo čast odmijeniti, a koja za nas predstavlja neposredan uzor djelovanja, intelektualnog poštenja i humanističke angažovanosti, ali i izvor nadahnuća, jednog inspirativnog obavezivanja na korak dalje”.

Od januara 1971. godine pa do kraja 1974. godine *Pregled* uređuje nova Redakcija na čelu sa Arifom Tanovićem. Ta Redakcija nastavlja tradiciju i koncepciju koju je časopis imao, dajući mu pri tom više bosanskohercegovačko obilježje po temama i suradnicima koji se pojavljuju na njegovim stranicama. U redakcijskom uvodniku ističe se da *Pregled* “kao teorijski časopis za društvena pitanja, nije usko ideološki omeđen, niti je ideološki neutralan; njemu je strana svaka dogmatika, začaurenost i sektaštvo, kao što nema jednom zauvijek datih odgovora na pitanja ljudske prakse, tako nema ni tabu-tema, niti neprikosnovenih imena. Zato nas neće zanimati toliko ko je napisao, nego šta je napisao. Također, svaki objavljeni tekst ne mora izražavati stav Redakcije, nego gledište autora, koji se objavljuje ukoliko je na potrebnom teorijskom nivou”. Praktično je sa tom Redakcijom bio u cjelosti profiliran časopis i takav koncept nastavili su urednici i redakcije koje su činili Franjo Kožul, Fuad Muhić, Radovan Milanović i Džemal Sokolović. Iz štampe je izašao broj 9-10 1990. godine nakon čega se ponovo gasi časopis *Pregled*.

Senat Univerziteta i Upravni odbor su početkom 2003. godine donijeli Odluku o ponovnom pokretanju časopisa *Pregled* čiji je izdavač Univerzitet u Sarajevu. Redakciju čine prof. dr. Salih Fočo, glavni i odgovorni urednik, prof. dr. Dragoljub Stojanov, prof. dr. Jasna Bakšić-Muftić, prof. dr. Enes Duraković, prof. dr. Milanka Miković, prof. dr. Dubravko Lovrenović i prof. dr. Mirko Pejanović, članovi Redakcije.

Nakon rasprava o konceptu i uređivačkom pristupu Redakcija smatra da *Pregled* nastavlja univerzitetsku tradiciju slobodne i kritičke misli. Ta misao treba biti naučno utemeljena i na akademskoj razini. Smatramo da Univerzitet ne može bez svog teorijskog časopisa. U njemu ćemo problematizirati društvene teme, zato je i u Odluci o ponovnom pokretanju časopisa *Pregled* naglašeno da se radi o časopisu za društvena pitanja. Tranzicijsko stanje u kome se i Univerzitet i društvo nalaze, traži mnoge odgovore. Izazovi su pred nama. Snaga znanja i ideja su konačno na sceni. Sve su opcije kretanja otvorene. Put kojim ići, nije lako naći. Traže ga



društvena nauka, ali i prirodne su u službi čovjeka i moćnih sistema. Koliko god nešto bilo spoznato, više je onog što je iznova nepoznato. Mirenje sa stanjem je propadanje. Pred nama je veliki proces promjena sistema, društva, čovjeka, obrazovanja. Tranzicija obrazovanja je preduvjet ozbiljne promjene stanja na društvenoj sceni. Bosna je prošla tragično iskustvo rata. Nauka treba dati svoj sud o onom što se zbilo i kuda valja ići. Koji su mehanizmi sporazumijevanja, koji pomirenja? Kako doći do države, koja će biti optimum stanja i mogućnost funkcioniranja sukladno uvjetima vremena i zahtjevima evropskih integracija? Krićka misao je nužnost, mada uvijek za stanje vladajućeg duha nepoželjnost. Nauka živi od propitivanja i suočavanja sa istinom, politika bježi od posljedica, zato je nužan susret istine i moći kako bi budućnost bila manje upitna i više izvjesna. Snage i akteri pokreta i promjena moraju imati kodove etičnosti i odgovornosti za iskorake i posljedice koje su prirodni slijed čovjekovog stanja. Otvorenost za ideje, za domaću inteligenciju i za nove ideje koje imaju svoj smioni put uz toleranciju i uvažavanje je orijentacija koju će nastojati pratiti ovaj časopis. Samo tako intelektualci će biti sudionici procesa, nauka korektiv i kreator a Univerzitet u matici vrtloga društvenih promjena i njegovog progresu.